

דתישכונ

פרשת ראה, תש"פ, מספר 1381

העניק תעניק לו מיכאל קנובסקי

יימכר שוב ושוב בגניבותיו, יהפוך להיות עבד עולם פשוטו כמשמעו. לכן התורה מצווה כאן:

הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָה וּמִגְרָנָה וּמִיִּקְבָּה אֲשֶׁר בְּרֶכֶה ה' אֶ-לֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדֶּךָ ה' אֶ-לֹהֶיךָ עַל כֵּן אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶת הַדֹּבֵר הַזֶּה הַיּוֹם (דב' טו: יד-טו).

הביטוי "הַעֲנִיק תַּעֲנִיק" מובן לנו, דוברי העברית המודרנית. שכן, המילה "מענק" נפוצה כיום, אך למפרשי ימי הביניים מילים אלו לא היו מובנות מאליהן. רש"י מפרש שהמילה "העניק" היא במשמעות של "עדי"; תכשיט מעין שרשרת, כמו שכתוב במשלי (א:ט): "וַעֲנִיקִים לְגִרְגָּתֶיךָ". רש"י מסביר את הקשר בין תכשיט למענק: "שיהא ניכר שהטיבות לו". אם פתאום יראו כולם את אותו עבד, שעברו מפוקפק, מסתובב עם רכוש שהיה שייך לאדונו, יחשדו בו שחזר לסורו. לכן צוותה התורה: "הַעֲנִיק תַּעֲנִיק"; כשם שתכשיט הוא פריט לבוש שאמור להיראות על ידי כולם, כך האדון צריך להעניק לעבד את מענק השחרור בצורה פומבית, כדי להראות שהרכוש שבידו ניתן לו ביושר על ידי האדון.² הציווי הוא: "הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֶּאֱנָה וּמִגְרָנָה וּמִיִּקְבָּה אֲשֶׁר בְּרֶכֶה ה' אֶ-לֹהֶיךָ", וישנה מחלוקת תנאים בשאלה מה נותנים ומה אין נותנים כמענק לעבד (קידו' יז ע"א):

מה צאן גורן ויקב מיוחדים שישנן בכלל ברכה, אף כל שישנן בכלל ברכה. יצאו כספים, דברי ר' שמעון. רבי אליעזר בן יעקב אומר: יצאו פרדות.

הפסוק מדגיש צאן, דגן וגפן, דברים מהחי ומהצומח שבטבעם הם מתרבים. כוונת הכתוב לפי התלמוד היא, לתת לעבד המשוחרר מענק שממנו יוכל להתפרנס בכבוד. כלומר, דברים שיכולים להוסיף ערך מעצמם ("בכלל ברכה" כלשון הגמרא). המענק ההתחלתי של האדון לעבד הוא כמו כסף התחלתי לעסק,

בספר דברים משה מצווה לדור הנכנס לארץ שורה ארוכה של מצוות, שחלקן נוגע לשלטון החוק הפלילי בארץ ישראל. בפרשת "שופטים" משה מצווה על הקמת מערכת משפטית (שופטים) ומערכת אכיפה (שוטרים), וכן הוא מצווה גם על הקמת ערי מקלט לרוצחים בשגגה (דב' ד:מא והלאה). גם בפרשתנו ישנה מצווה המתייחסת לפן הפלילי. משה מצווה את בני ישראל: "כִּי יִמְכַר לְךָ אַחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים" (דב' טו:יב). רש"י מפרש על פי חז"ל: "כי ימכר לך – על ידי אחרים. במכרוהו בית דין בגניבתו הכתוב מדבר". מדובר כאן על ישראל שגנב ונתפס בגניבתו, ואין לו ממה לשלם את שווי הגניבה. הוא נמכר והכסף ניתן לנגב. הפסוק מדגיש גם: "וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים"; עבד עברי אינו משועבד בעל כורחו ליותר משש שנים.¹ זהו העונש המקסימלי שמקבל אותו גנב. כבישת עבדים ליותר משש שנים הייתה חזון נפרץ בימי בית ראשון, ועל חטא זה הקב"ה אומר לירמיהו נבואת חורבן קשה: "לִכֵּן כֹּה אָמַר ה' אֱתֶם לֹא שָׁמַעְתֶּם אֵלַי לְקִרְאֵי דְרוֹר אִישׁ לְאַחֵיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ, הִנְנִי קֹרֵא לְכֶם דְרוֹר נְאֻם ה' אֶל הַחֵרֵב אֶל הַדֹּבֵר וְאֶל הָרֹעֵב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲנָה לְכָל מַמְלֹכוֹת הָאָרֶץ" (לד:יז).

בפרשתנו כאן, התורה אמנם מזכירה את פן הענישה, אבל מדגישה ביתר שאת את הפן השיקומי, ועליו ברצוני להתמקד.

כזכור, הגנב נמכר בגניבתו כי לא היה לו במה לשלם את גניבתו, וכסף הממכר לא נשאר אצלו, אלא ניתן לנגב. לאחר ריצוי העונש, הוא יוצא לחברה כבן חורין, כשווה בין שווים, אבל הוא חסר כול. אם יחזור לסורו, כנראה שיימכר שוב לזמן קצוב של עד שש שנים, אבל למעשה, אם

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

1 לעבד יש כמובן אופציה להישאר עד היובל, ויש גם תנא הסובר שהמוכר את עצמו לעבד יכול למכור את עצמו ליותר משש שנים (קידושין יד ע"ב).

2 ראב"ע מסכים עם רש"י ואז כותב: "או יהיה פירוש המילה כפי המקום בלא אח".

משכורת ממוצעת של יותר מחצי שנה, כדי להשתקם מחדש.

בימינו, כשאין דין עבדים עבריים, בעל ספר החינוך כותב (פרשת ראה, מצווה תפב):

ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט, שיעניק לו בצאתו מעימו מאשר ברכו השם.

כך פסק גם הרב מרדכי אליהו בספרו "שו"ת מאמר מרדכי" (כרך ג חושן משפט סימן ז), שראוי לתת פיצויים גם למי שלא מגיע לו על פי החוק, מדין "הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ". וגם למי שמגיע פיצויים על פי חוק, שיוסיף המעביד קצת יותר מטעם גמילות חסד.

אסיים במילותיו של הרב שמשון רפאל הירש בפירושו כאן (דב' טו:יב):

מצוה זו היא רבת משמעות, בייחוד ביחס לאדם שבית דין גזר עליו עבדות לצורך פריעת חוב גניבתו. שכן מצוה זו משלימה את התמונה הכללית של הומניות דואגת ומתחשבת, שהמשפט הא-לוהי מפנה אפילו כלפי הפושע. שהרי זה דינו של פושע מחוסר אמצעים, שחוסר האמצעים גרם לו שיימכר לעבדות זמנית לצורך פריעת חוב גניבתו. פושע זה לא יוחזר אל עצמו בידיים ריקות. מי שהיה אדונו עד כה מצווה לנהוג בו באהבת אחים ועליו לצייד אותו באוצר קטן של נכסים כדי לאפשר לו מעתה להתפרנס ביושר. אכן במשטר היהודי של חובת הצדקה ומשפט הצדקה, יכול הציבור לומר אל עצמו בלב שקט: אין בקרבו אדם הנגרר אל הפשע מחמת מצוקה.⁷

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 לא רק לגנבים הנגררים לפשיעה קבעה התורה מצוות העניקה. גם אמה עבריייה שאביה מכרה, כנראה מחוסר כול, היא זכאית בעת שחרורה למענק (שכתוב "או העבריה"). על עבד שמכר את עצמו, ישנן דעות בתוספות (קידושין טו, ד"ה "ואידך") שגם הוא נכלל במצוות "העניק תעניק".

שבאמצעותו אנו מקווים שהעבד לשעבר יוכל לצאת ממעגל הפשע והעוני ולפרנס את עצמו בכבוד. כמובן שהאדון יכול לתת לעבדו לשעבר גם דברים אחרים, כמו אוכל ובגדים, אבל הם לא ייחשבו כחלק מהמענק. איננו רוצים שהעבד יכלה את הקרן ולא יישאר לו כלום ממענק האדון. כך פוסק הרמב"ם בהלכות עבדים (פ"ג ה"ד): "דברים שיש בהם ברכה מחמת עצמן הוא שחייב להעניק לו מהם, אבל הכספים והבגדים אינו חייב ליתן לו מהם".³ חז"ל ראו חשיבות רבה במענק השחרור, והחריגו אותו מנכסים אחרים של העבד המשוחרר. הברייתא קובעת: "תוטאי אומר: (הענק תעניק) לו, ולא לבעל חובו" (קידו' טז ע"ב). גם אם יש לעבד המשוחרר חוב, אסור לבית הדין לגרוע מהמענק כדי לשלם את חובו.⁴

חז"ל נחלקו במסכת קידושין בשאלה, מהו גודל המענק המינימלי (ז' ע"א).⁵ רבי מאיר קובע שנותנים חמישה סלעים מכל מין ומין (מצאנך ומגרנך ומיקבך), ובסך הכול 15 סלעים. רבי יהודה אומר שהאדון חייב לתת מינימום של 30 סלעים, שהוא הסכום שהאדון מקבל עבור עבד כנעני שנהרג על ידי שור מועד. רבי שמעון אומר חמישים סלעים, כנגד הערך המקסימלי בפרשת ערכין. הרמב"ם פוסק בהלכות עבדים (פ"ג ה"ד) כרבי יהודה, וכותב: "וכמה נותן לו? אין פחות משה שלשים סלע בין ממין אחד בין ממיני הרבה כשלשים של קנס העבד". ערכו של סלע 2 שקלים או 4 זוזים, ולכן המענק המינימלי הוא בגובה 120 זוז, כשיטת רבי יהודה. אם נניח ש-200 זוז מספיקים למחייה שנתית,⁶ משמעות הדברים היא שהאדון נותן לעבדו לשעבר

3 נראה כי בעל הטורים חולק על הרמב"ם וכותב: "כי בעשרת מכות הענקתך ג' דברים, כלי כסף וכלי זהב ושמלות, לכן העניקהו ג' דברים, מצאנך ומגרנך ומיקבך, והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית".
4 בדומה לאיסור שחל על המלווה לקחת רחיים ורכב כמשכון (דב' כד:ו), כי אלו חפצים לצרכי פרנסה, ואם ייקח אותם לא יהיה לעני במה להתפרנס.

5 על הפסוק "הַעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה" בפרשת "כי תשא" (שמ' ל:טו), על תרומת מחצית שקל לאדני המשכן כתוב בפסיקתא זוטרא: "בזו תרומת שקלים של אדנים, שלא יתרברב העשיר על העני, אבל בשאר מתנות וצדקות, כתיב 'אִישׁ כְּמִתְּנַת יְדוֹ' (דב' טז:טז), ואומר 'אֲשִׁיר בְּרַכְּךָ ה' אֶל-לִהְיֶךָ תִּתֶּן לוֹ' (שם טו:יד)". לכן השיעורים שניתנו בהעניקה מינימליים.

6 שו"ת הרשב"ש סימן שסא: "ופרשו המפרשים דמאתיים זוז ששינונו, שערום חכמים כדי מזונות ומלבושין לשנה".